

Що стосується того загравання з Церквою, яке спостерігається у нас на різних рівнях влади, то воно свідчить не про високу духовність останньої, а навпаки – її духовну злиденність і світоглядний примітив. Тут приходять на пам'ять різкі кроки цивілізованої Франції з утвердження світськості своєї країни. В жодній цивілізованій країні не граються так вищі державні чиновники з Церквою, як у нас в Україні. Згідно Конституції країни Церква відокремлена від держави. Але біда наша в тому, що державу не вдалося відокремити від Церкви, а тому вона останню розглядає як один із інструментів своєї політики. Наочний приклад цього – використання адмінпаратом Православної Церкви Московського Патріархату під час виборів Президента країни в 2004 році, явно з політичним підтекстом проведеного при участі цієї ж Церкви відзначення в Києві “недоювілею” – 1020-річчя хрещення Русі.

А між тим вітчизняне православ'я наскільки домостроївськи заархаїзоване у своїх виявах, наскільки далеке від духовних потреб людини XXI століття, що його культивування, прагнення утверджувати й зберігати в нинішніх його формах рівноцінне поверненню в епоху середньовіччя, навіть до способу мислення людини півторатисячної давності. Певно цим пояснюється той факт, що країни з домінуючим Православ'ям не приуспіли в історичному поступі, знаходяться в зоні історичної відсталості. Все це є підтвердженням думки, що та сфера життя людини, в якій Церква знайшла себе і свою функціональність, має залишитися за нею без будь-яких втручань держави в її перебіги. Держава не має брати на себе роль об'єднувача Православних Церков, бо ж ці Церкви, до їх честі, до цієї її місії її не закликають (хіба що за винятком Київського Патріархату). Більше того, Патріарх Московський одного разу прямо вказав Президенту Л.Кучмі на те, що не слід забувати про відокремлення Церкви від держави. Подібні заяви були й в адрес В.Ющенка. Тут постає ще одне питання: “Чому це держава так турбується проблемою об'єднання лише православних Церков, коли має роз'єднані на своїх теренах на декілька організаційних спільнот баптистів, п'ятидесятників, мусульман, іудеїв, рідновірів, харизматів та інших?”

Миристи Церкви – то не справа держави. Незважаючи на велике конфесійне різноманіття релігій у нас в Україні, наявною є тенденція до приватизації релігії. Кожна людина постає сувереном у своїх духовних виявах і потребах. То ж, слідуючи принципам громадянського суспільства, як ніхто не може методом тиску визначати релігійно-бір особистості, так само ніхто не може нав'язувати їй належність до певної церковної спільноти. В демократичній країні законодавчо мають бути гарантованими свобода віросповідань, свобода релігійної діяльності і свобода релігійної організації.

В. ТИТАРЕНКО ■

ПРОГНОЗУВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН

В європейських країнах, інтегративний курс на які тримає й Україна, церква як соціальний інститут є важливим складовим елементом громадянського суспільства. Громадянське суспільство становить собою систему взаємодії в межах правового поля вільних і рівноправних громадян держави та їх об'єднань [Титаренко В. Поняття “сучасний християнин” в контексті діалогу суспільства і релігії. Релігійна свобода. Наук. щорічник № 12. – К.; – 2007. – С.49]. Крім того, громадянське суспільство є частиною складних соціально-політичних процесів, в які органічно включені і релігійні процеси та відносини. Завданням даної статті постає аналіз спроможності прогностичних розвідок щодо динаміки релігійних процесів і значимості таких прогнозів для вибудовування державно-церковних відносин.

■ Титаренко В. – канд. філос. наук, доц., наук. співробітник ВР ІФ ім. Г. С. Сковороди НАНУ.

Виходячи з того, що формування громадянського суспільства є однією з необхідних умов фундування та розвитку демократичного суспільства – шляху, на який орієнтується наша держава, а церква, в широкому розумінні, є однією з інституцій громадянського суспільства, покликаною, серед іншого, створювати умови для самореалізації індивідів і колективів та призначеною задовольняти їх інтереси і потреби, розгляд методологічних основ прогнозування релігійних процесів постає актуальною і суголосною часу темою.

Поєднання зусиль церкви, держави і громадянського суспільства у вирішенні соціальних проблем реально може сприяти міжцерковному порозумінню, гармонізації церковно-державних відносин та зміцненню авторитета церкви в суспільстві [Церква, держава і суспільство: проблеми взаємодії у сучасному політичному процесі // Національна безпека і оборона. – 2002. – № 10. – С. 2.]. Оскільки політичний хаос і церковний, як складові одного процесу, є взаємопов'язаними і постійно поглиблюваними, то для підвищення ефективності прийняття управлінських рішень щодо виведення державно-церковних відносин на новий конструктивний рівень, особливо в ситуації нестабільної діяльності владних інституцій, прогнозування релігійних процесів як міждисциплінарне утворення набуватиме й стратегічного значення. На нашу думку, однією з проблем, що супроводжують трансформаційні процеси в Україні є те, що нові завдання, продиктовані часом, вирішуються переважно старими засобами за недостатністю поступу нових.

Побудова державно-церковних відносин в українському суспільстві з необхідністю передбачає прорахування результатів тих чи інших прийнятих рішень. Відтак, в таких діях з необхідністю присутній прогностичний момент. Але прийдешне майбутнє можна не тільки передбачати, пророкувати, вгадувати чи прогнозувати. Його можна також планувати, програмувати, проектувати тощо, адже стосовно майбутнього можна ставити певну мету й приймати рішення [Рабочая книга по прогнозированию/ – М.; 1982. – С.11]. Виконання таких аналітичних завдань може стати прикладним в новоконституційованій релігієзнавчій дисципліні – “Прогнозування релігійних процесів”.

Наука становить собою динамічний функціонуючий організм, який відображає та задовольняє потреби суспільства у знаннях про світ. Відтак можна стверджувати, що якість життя громадян залежить і від науки, яка існує в тією мірою, у якій відбувається народження знання, його творення, виробництво. Отже, і вітчизняна релігієзнавча наука, яка сформувалася на українських теренах в період відновлення Україною своєї незалежності, як і будь-яка інша наука, є динамічним утворенням. Про це свідчать наукові доробки українських вчених, які обґрунтовують і започатковують, окрім усталених і традиційних, нові структурні підрозділи в академічному релігієзнавстві. В низці докторських дисертацій, які є новаторськими для вітчизняної релігієзнавчої школи конститууються зокрема етнологія релігії (Л.Филипович), культурологія релігії (В.Бодак), лінгвістичне релігієзнавство (І.Богачевська), конфліктологія релігії (А.Арістова) тощо. Прогнозування релігійних процесів як самостійне дисциплінарне утворення в релігієзнавстві поки що не представлене ані в вітчизняній, ані в закордонній науці, незважаючи на те, що прогностика та прогнозування є складовою будь-якого інституційно оформлено наукового напрямку або дисципліни.

Практичне застосування означеної дисципліни в умовах розбудови громадянського суспільства було б корисним як для державних установ, так і для представників релігійних організацій. Відтак, сучасне релігієзнавство постає перед необхідністю розробки відповідної наукової релігієзнавчої методології (методів, методики, технологій), оскільки прогнозування релігійних процесів сьогодні має виключно фрагментарний характер у працях сучасних філософів, футурологів, соціологів, політологів тощо.

Кореляція релігійних процесів соціальними, політичними, культурними, економічними та іншими суспільними процесами вже давно сприймається в релігієзнавстві апріорно [Див., зокрема кандидатську дисертацію О.Спис “Соціально-політичні і соціокультурні імплікації пізнього протестантизму в процесі трансформації укра-

їнського суспільства”, де встановлюється зв’язок між динамікою змін чисельності євангельсько-протестантських громад і політичним та соціально-економічним розвитком українського суспільства, та докторську дисертацію А.Арістової “Релігійні конфлікти в перехідних європейських суспільствах: природа, динаміка, вплив на релігійно-суспільні процеси”, де підкреслюється важливість діагностики соціального середовища з метою визначення тих точок напруги, які можуть спровокувати релігійні конфлікти]. Однак закономірності таких кореляцій, їх тривалість, протяжність процесів посилення, а чи ж послаблення залишаються поки що без належного висвітлення і дослідження, що, у свою чергу, актуалізує необхідність розробки відповідного напрямку як самостійного дисциплінарного утворення. В працях багатьох сучасних релігієзнавців апріорно присутній прогностичний момент. Ця проблематика є провідною в колективній монографії співробітників Відділення релігієзнавства “Україна релігійна. Прогнози релігійних процесів України”, що вийшла в світ 2008 року. Але цілеспрямовані пошуки тих моделей, концепцій і теорій, які могли б підтвердити ці прогнози і на онові яких могли б здійснюватися в подальшому прогностичні розвідки знаходяться ще в зародковому стані. На нашу думку, існує кілька проблемних моментів, які актуалізуватимуть такі пошуки. Про фрагментарність висвітлення прогнозів, що стосуються релігійних процесів вже говорилося вище. Що ж стосується інших, альтернативних форм передбачення, то їх неспроможність також не потребує особливого обґрунтування. Скажімо, релігійні псевдопередбачення набувають форм пророцтва, які є конфесійно забарвленими і далекими від наукового обґрунтування. Так, “пророкування” набуває форми “одкровення”, гадання, напередвизначення, волхвування, заклинання тощо, а, футурологічні дослідження є, по суті, вільними роздумами про майбутнє. І перший, і другий варіанти передбачення майбутнього характеризує відсутність наукового підходу до самого процесу прогнозування. З цієї точки зору в науці прогноз визначається як імовірнісне, науково обґрунтоване судження про перспективи, можливі стани того чи іншого явища в майбутньому і про альтернативні шляхи і терміни його здійснення [Пантин В., Лапкин В. Философия исторического прогнозирования: ритмы истории и перспективы мирового развития. – Дубна., 2006. – С.43]. Саме науковість та вірогідність є тією визначальною характеристикою, що відрізняє науковий прогноз від альтернативних форм передбачення майбутнього та отримання інформації про нього.

На сучасному етапі розвитку наукової думки прогнозування розвивається як в рамках окремих сфер людської діяльності (погода, курс валют тощо), так і як міждисциплінарний напрямок (прогностика). Оскільки такий вектор розвитку має методологічну і методичну спільність з різними галузями наукового знання (наприклад, соціологія, політологія тощо), то це уможлиблює його екстраполяцію і на релігієзнавчу науку, однак з необхідним переосмисленням і врахуванням специфіки об’єкту дослідження та правильно визначеного і окресленого предмету дослідження.

Наступність у розвитку релігієзнавчих дисциплін, їх взаємодоповнюваність, практичну значущість не тільки у теоретичному, а й у практичному плані, що особливо важливо в контексті розглядуваної проблематики, можна підтверджувати прикладами. Зокрема, А.Арістова у своїй праці, присвяченій конфліктології релігії, зазначає, що “успішна діяльність в галузі менеджменту конфліктних відносин визначається, насамперед, ефективністю запобігання конфліктам. І тут особливо значення набуває не тільки і не стільки рівень загальнотеоретичних знань про природу, вияви та динаміку конфлікту, скільки вчасна діагностика передконфліктних ситуацій, виявлення (і, по можливості, усунення) факторів, здатних загострити міжконфесійні відносини, вироблення зважених і обґрунтованих прогнозів розвитку релігійної ситуації у локальних, регіональних і світовому масштабах; проведення комплексного компаративного аналізу динаміки релігійних процесів” [Арістова А. “Релігійні конфлікти в перехідних європейських суспільствах: природа, динаміка, вплив на релігійно-суспільні процеси”. – К., 2008. – С.363].

На нашу думку, в ситуації поліконфесійності українського релігійного простору його неоднозначності, державні органи управління для вироблення своєї стратегії

були б зацікавлені у розробці як пошукових прогнозів, покликаних, в першу чергу, відповісти на питання, що найвірогідніше відбудеться за умов збереження існуючих тенденцій, так і нормативних, покликаних визначити шляхи і терміни досягнення можливих станів явищ, що приймаються як мета. Іншими словами, такий тип прогнозу покликаний відповідати на питання: Якими шляхами досягнути бажаного? Пошуковий прогноз будується на певній шкалі (полі, спектрі) можливостей, на якій потім встановлюється ступінь вірогідності прогнозованого явища. При нормативному прогнозуванні відбувається подібний розподіл вірогідностей, але вже в зворотньому порядку: від заданого стану до спостережуваних тенденцій. Нормативне прогнозування в деяких моментах має подібність з програмними або проектними розробками, тоді як перші – стохастичний (вірогіднісний) опис можливих, альтернативних шляхів досягнення цих норм.

Важливим, на нашу думку, постає той момент, що прогнози повинні передувати планам, охоплювати все, що не піддається плануванню, рішенню. Вони можуть охоплювати в принципі будь-який відрізок часу (для цього й існують різнострокові прогнози – короткострокові, середньострокові, довгострокові, кожен з яких має свою специфіку). Прогноз і план розрізняються способами оперування інформацією про майбутнє. Імовірнісний опис можливого або бажаного, як зазначалося вище, це – прогноз, а директивне рішення про заходи щодо досягнення можливого, бажаного – це план. Відтак сфери їх застосування помітно розшаровуються. Якщо перша, що стосується прогнозування залишатиметься прерогативою релігієзнавчої науки, то друга – планування – розроблятиметься в державних органах управління. Звичайно, прогноз і план можуть розроблятися й незалежно один від одного. Але, щоб план був ефективним, оптимальним, йому повинен передувати прогноз, по можливості безперервний, що дозволяє науково обґрунтовувати і даний, і наступний плани.

Важливо означити, що розробка методологічної бази прогнозування релігійних процесів як дисциплінарного утворення, навіть ґрунтуючись на досягненнях авторитетних як вітчизняних, так і закордонних фахівців з прогнозування, з необхідністю повинна корелюватися знаннями про національно-етнічну специфіку та традиційно-культурні особливості досліджуваної території – України. Важливим завданням, з огляду на це, видається відстеження, оцінка та прогнозування в подальшому того впливу, який здійснює суспільне середовище в політичній, економічній, національній тощо сферах на перебіг релігійних процесів. Дослідження, прогнозування та ґрунтовані на них глибокі експертні матеріали, сприятимуть прийняттю зважених рішень на державному рівні, що, в свою чергу, допоможе підвищити конкурентоздатність держави у наданні послуг населенню та розбудові громадянського суспільства як демократичного поступу.